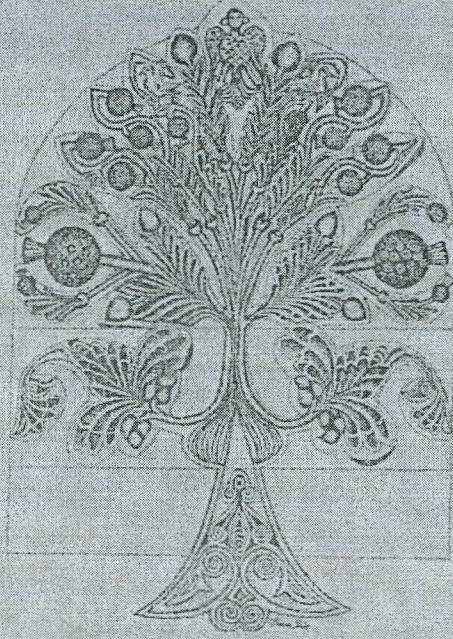

sanatta anadolu asya ilişkileri

Prof.Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan
Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

Hacettepe Üniversitesi Yayınları
2006

SANATTA ANADOLU-ASYA İLİŞKİLERİ

Prof.Dr. Beyhan KARAMAĞARALI'ya Armağan

Yayın Hakları; 2006 Hacettepe Üniversitesi
Copyright© 2006 by Hacettepe University

Bilim Kurulu

Prof.Dr. Günsel RENDA
Prof.Dr. Yıldız ÖTÜKEN
Prof.Dr. Hakkı ACUN
Prof.Dr. Serpil BAĞCI
Yrd.Doç.Dr. Nermin ŞAMAN DOĞAN
Yrd.Doç.Dr. Turgay YAZAR
Yrd.Doç.Dr. Erdal ESER

Editör

Turgay YAZAR

ISBN: 975-491-230-0

Hacettepe Üniversitesi tarafından
Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi'ne
500 adet bastırılmıştır.

basimevi@hacettepe.edu.tr

Bu kitap Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü'nce
6-7 Mart 2003 tarihleri arasında Prof.Dr. Beyhan KARAMAĞARALI'ya
armağan olarak düzenlenen "Sanatta Anadolu-Asya İlişkileri" semineri bildirileri ile
diğer yazarların makalelerini içermektedir.

Doğu-Batı Bağlamında Uluslararası Türk Dili ve Kültürü Sempozyumu ve Balkanlarda Türk Halk İnançları Yaşar KALAFAT	237
Geleneksel El Sanatlarıyla Van'da Bir Kırgız Köyü Recai KARAHAN.....	257
Konya'daki İplikçi Camii'nin Asli Hali ve Ehemmiyeti Halûk KARAMAĞARALI.....	277
Anadolu Selçuklu Mimarisinde Hz. Ali İkonografisi Nakış KARAMAĞARALI.....	297
Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi Haşim KARPUZ-Nuri DÜLGERLER.....	317
Anadolu'daki Baldaken Türbelerin Menşei ve Orta Asya ile İlişkisi Ali KILCI	333
Kutup Osman Tekkesi Binaları Hakkında İbrahim NUMAN.....	345
Kuala-Lumpur Şah Alem Camii'nde Sultan Ahmed Silueti Hakkı ÖNKAL.....	359
Edirne-Uzunköprü-Kırkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Külliyesi Mustafa ÖZER	367
Güroymak (Norşin) Yakınlarında Figürlü Bir Mescid Kadir PEKTAŞ	389
Anadolu ve Asya'da Kadın/Ana Tanrıça Anlayışının Etkileşimi Eyüp Şenol ŞAHİN.....	403
Anadolu'da Hindu ve Budist Kökenli Motifler Başak Burcu TEKİN	413
Orta Asya Merkezi Mekânda Dört Yön Plan ve Anadolu'ya Etkileri Hakan TEKİN	429
15-19. Yüzyıllarda Ayaş (Ankara) İlçesi Fiziksel Yapısı Üzerine Düşünceler V. Macit TEKİNALP.....	445
Surname-i Hümayun'daki Temsili Mekanın Nakkaşın Dünyasıyla Yansıtılması Gülşen TEZCAN.....	457
Kuşanlar ve Eftalitler Döneminde Doğu Türkistan'da Budist Sanat ve Tercüme Faaliyetleri Mehmet TEZCAN.....	473
Anadolu'da Büyük Selçuklu Üslubu Gösteren Yapılar Kerim TÜRKMEN	501
Niçin Sanat Tarihi Eğitimi? Azize Aktaş YASA.....	509

Edirne-Uzunköprü-Kırkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Külliyesi

Mustafa ÖZER

Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

Osmanlı Devleti'nin genişleme politikasının önemli bir parçası olan ve sadece kazandıkları topraklarla değil, yaptırmış oldukları eserlerle de ülkenin imarına katkıda bulunan "akıncı"lar, birçok yerde inşa ettirdikleri külliyelerle, bölgenin her bakımdan gelişmesini sağlamışlardır. Bu bildirimizde, akıncı ailelerinden Turhanoğulları'nın önemli şahsiyetlerinden Gazi Turhan Bey'in Edirne-Uzunköprü'ye bağlı Kırkkavak Köyü'ndeki külliyesini, kaynak ve yayınların da yardımıyla ele alacağız. Ancak, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak için, Osmanlı Devleti'nde akıncılık kurumunun ortaya çıkışı, kuruluş amaçları ve ülkenin gelişmesindeki katkıları üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

"Geceleyin sel gibi birden bire gelen asker" diye tarif edilen "akıncı birliği" (Gökçek 1950: 5), Osman Gazi zamanında Köse Mihal tarafından kurulmuş ve Rumeli'de sınır boylarına yakın yerlere yerleşerek, yaz aylarında düşman topraklarına akınlar yapmışlardır. Adeta bir öncü kuvvet niteliğinde ve ordudan 15-20 gün önce hareket eden akıncı birliği; düşman arazisini keşfederek ordunun yol güzergâhındaki ilerlemesini güçleştirecek her şeyi imha eder, köprü ve geçitleri emniyet altına alırdı¹. Başlarındaki beyi devlet tarafından tayin edilen akıncılara, kuruluşundan itibaren özel önem ve çıkarılan kanunlarla birçok imtiyazlar verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin akıncılara bu kadar önem vermesinin başlıca nedeni, 15. ve 16. yy.larda, Avrupa'daki bütün devletlerin askeri teşkilatlarında akıncı birliklerinin varlığıdır. Bir diğer neden de, sosyal ve dini alanlardaki ihtiyaçlardır (Gökçek 1950: 4). Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında hanedan ile birçok akıncı ailenin bu kuruluştaki büyük hizmetleri olduğu görülür. Özellikle bu ailelerden bazıları kollara ayrılarak devletle birlikte yayılıp, genişlemiştir (Gökçek 1950: 2). Akınların başından sonuna kadar her akını mutlaka dört büyük akıncı ailesinden bir kumandan idare etmiş, bazen de bir akında birkaçı bir arada bulunmuşlardır. Maaş almayan ve vergiden muaf olan akıncılar, çevik, iyi binici ve kuvvetli gençlerden oluşurdu. Akıncı ocağına girenler, bulundukları yerde kefil göstermek zorundaydılar. Devlet tarafından tayin edilen ve babadan oğula geçen akıncı beyliğine uzun süre; Evrenosoğulları, Turhanoğulları, Malkoçoğulları ve Mihaloğulları ailesine mensup kişiler kumandanlık etmiştir².

1. Bkz. Gökçek 1950: 5; Uzunçarşılı 1965: 139; Gökbilgin 1979: 286; Özcan, 1989: 249-250; Oğuzoğlu, 1996: 30-31.

2. Bkz. Gökçek 1950: 7; Uzunçarşılı 1965: 139; Özcan 1989: 249-250; Oğuzoğlu 1996: 30-31; Gökbilgin 1979: 286.

15. yüzyıla kadar hiçbir akıncı ailesi arasında ayırım yapılmamış, bir akın yapılması gerektiğinde, büyük kumandanlardan birisi bu akına liderlik etmiştir. Ancak, XV. yy.ın ikinci yarısından itibaren, büyük akıncı ailelerinden her birinin bir bölgede yerleşerek büyük mülkler edinip vakıflar kurması nedeniyle, yapılacak bir akında; akın bölgesine en yakın ailenin kumandanlık görevini üstlenmesi adet haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasına geçişlerinde; Evrenosoğulları Arnavutluk ve Dalmâçya bölgesinde, Turhanogulları Mora ve Yunanistan'da, Malkoçoğulları Bosna bölgesinde, Mihaloğulları ise Bulgaristan (Niğbolu, Plevne, İhtiman, Tırnovo, Semendire)'da bulunuyorlardı. Akıncı birlikleri esas itibarıyla Rumeli'de, sınır boylarında yerleşerek batıya doğru akınlar yapmakla birlikte, II. Mehmed, II. Bayezid ve I. Selim dönemlerinde Anadolu'nun doğusundaki devletlere karşı da kullanılmıştır (Gökçek 1950: 7; Uzunçarşılı 1965: 139; Özcan 1989: 249- 250). Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında önemli görevler yapan ve büyük bir ihtiyacı karşılayan akıncılar, 16. yüzyıl sonlarına kadar kuvvetli bir teşkilat halinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Devletin kendilerine vermiş olduğu ayrıcalıklardan yararlanarak büyük tımarlar edinen akıncı aileleri, yeni alınan yerlerde idari, ekonomik, sosyal ve ticari bakımlardan büyük bir güç haline gelmişlerdir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, yerleştikleri bölgelerde vakıflar kurarak gelirlerinin bir kısmını imar faaliyetlerine harcamış olan akıncılar, sınırların genişletilmesindeki "öncü"lüklerini, bir bölgenin kurulup, gelişmesi ve şenlenmesinde de göstermişlerdir. Yaptırmış oldukları cami, mescit, imaret, han, hamam, medrese, mektep, zaviye, köprü gibi dini- ticari sosyal nitelikli eserlerle, Anadolu ve özellikle Balkanlar'da pek çok bölgenin imarına da büyük katkılarda bulunmuşlardır³.

Askeri, ticari, sosyal ve ekonomik alanlarda önemli rol oynayan akıncı teşkilatına bağlı olan "Turhanogulları" ailesi ismini, Osmanlı Devleti'nin ilk büyük komutanlarından ve Üsküp Sancakbeyi olarak da görev yapan Paşa Yiğit Bey'in⁴ oğlu Turhan Bey'den almıştır⁵. Daha sonra Mora ve Yunanistan'daki akıncılar bu aileye bağlanmışlar ve buna izafeten de Turhanlı akıncılar adını almıştır. Turhan Bey⁶ gerek Mora ve gerekse Makedonya ile II. Mehmet'in İstanbul'u muhasarasından önce İstanbul civarına yaptığı akınlarla şöhret olmuş ve kendi adını taşıyan hâlefleri de Turhanlı akıncılar olarak devlete hizmette bulunmuşlardır. H. 973/M. 1565 tarihli kaynaklarda, Turhanlı akıncıların merkezi olarak İnebahtı görülmektedir (Gökçek 1950: 10). Turhan Bey'in ne zaman ve nerede doğduğu bilinmemektedir. Adına ilk defa Mayıs 1423'te Mora'da süvari komutanı olarak rastlanan Turhan Bey, babası Paşa Yiğit Bey'in 1413 yılında ölmesiyle, Üsküp Sancakbey-

3. Akıncı ailelerinin tarihte oynadıkları rol hakkında Paolo Di Giovio adlı Batılı bir tarihçinin verdiği bilgiler için bkz. Gökçek 1950: 8, dipnot 1.

4. Paşa Yiğit Bey'in şahsiyeti, askeri faaliyetleri ve Üsküp'te bulunan mescidi ile türbesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özer 1998: 16- 17, 19, 258-260, 271-272.

5. Turhan Bey'in kökeni konusunda tartışmalar olmakla birlikte, babasının Üsküp ve Bosna'yı fetheden Paşa Yiğit Bey olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Bu konudaki farklı görüşler için bkz. Babinger: 1988: 104-105; Parmaksızoğlu 1983: 19; Peremeci 1939: 387- 388.

6. Turhan Bey'in ismi bazı yayınlarda Turahan Bey şeklinde de geçmektedir. Bkz. Babinger 1988: 104- 105; Arslan 2001: 109.

liği görevini devralmıştır. Mora'yı Osmanlı topraklarına katan Turhan Bey, Arnavutluk üzerine yürümüş ve kesin bir zaferle Mora'ya dönmüştür (Babinger 1988: 105; Arslan 2001: 109; Peremeci 1936: 386; Parmaksızoğlu 1983: 19- 20; Bees 1988: 419). 1443 yılı başlarında Hunyadi Janos'a karşı yapılan savaşa katılan Turhan Bey, yenilgiyle sonuçlanan İzladi Derbendi savaşındaki tutum ve davranışlarından dolayı, o tarihlerde ünlü olan Tokat yakınındaki devlet hapishanesi Bedevi Çardak'a sürgün edilmiştir. Ömrünün yaklaşık 10 yılını burada geçirdiği düşünülen Turhan Bey, Varna zaferi ve Rumeli beylerinin isteği üzerine affedilerek tekrar Mora akıncı beyliğine getirilmiştir. Turhan Bey, II. Mehmet tarafından, 1453 yılında Ahmet ve Ömer adlı oğullarıyla birlikte Mora'nın fethi çalışmalarında görevlendirilmiş ve II. Kosova savaşında büyük başarılar elde etmiştir. Oğullarıyla birlikte, M. 1455 yılında Edirne'de görülen Turhan Bey, ilerlemiş yaşlarda, olasılıkla 70 yaşlarında, M. 1456 yılı ortalarında ölmüştür⁷. Turhan Bey'in iki oğlundan birisi olan Ömer Bey, ailenin akıncılık faaliyetlerini sürdürmüş, bunun oğulları Hasan ve İdris Beyler ile Turhan Bey'in haleflerinden olduğu ileri sürülen Faik Paşa, ailenin varisleri olarak yaşamışlardır (Babinger 1988: 106).

Turhanogulları ailesine mensup kişiler, Anadolu ve Balkanlar'da (Yunanistan, Makedonya) kurdukları vakıflar ve inşa ettirdikleri değişik fonksiyonlu eserlerle, hem bir yerleşim yerinin kurulmasına ve hem de bölgenin gelişmesinde öncülük etmişlerdir. Turhanogulları ailesinden Paşa Yiğit Bey'in oğlu Gazi Turhan Bey, Bosna Hersek- Ustikolina'da cami, mektep, çeşme ve türbe; Jepçe'ye bağlı Jeşçe Köyü'nde kule (Ayverdi 1981: 477-478, 529); Yunanistan- Larissa (Mora-Yenişehir)'de cami, imaret, medrese, hamam ve türbe ile şehrin Tatar ve Soğukpınar mahallelerinde birer mescit, Tatar Köyü'nde ayrı bir mescit⁸ yaptırmıştır. Turhan Bey'in yine Yunanistan- Trikala (Tırhala)'da cami, hamam, mescit, iki zaviye, mektep ve Tırhala dışında bir mescidi, Dimetoka'ya bağlı Dırama Köyü'nde bir imareti, Livadya'da bir mescidi vardır⁹. Yunanistan- Serez'de de bir mescidi bulunan Turhan Bey, Yunanistan- Tırnova'da bir de kilise yaptırmıştır (Babinger 1988: 105; Parmaksızoğlu 1983: 20; Peremeci 1936: 386- 387). İsrail- Kudüs'te bir hanıkahı olduğu bildirilen Turhan Bey'in, Yunanistan'daki eserleri için H. 858/M. 1454 tarihinde düzenlenen ve H. 859/M. 1455 yılında yazılan bir vakfiyesi vardır¹⁰. Turhan Bey, Türkiye sınırları içerisinde Tekirdağ Malkara'da cami, medrese, kervansaray; Eğriboz'da bir zaviye; Edirne- Keşan Turhan Bey (Paşa Yiğit Bey) Köyü'nde bir mescit; Edirne, Uzunköprü, Kırkkavak Köyü'nde mescit, medrese, mektep, imaret, zaviye, hamam ve türbeden oluşan bir külliye yaptırmıştır¹¹.

7. Bkz. Parmaksızoğlu 1983: 19-20; Babinger 1988: 105; Peremeci 1936: 386; Arslan 2001: 109; Süreyya 1996: 1639.

8. Gazi Turhan Bey'in Yunanistan- Larissa (Mora)'daki eserleri hakkında bkz. Ayverdi 1972: 573; Ayverdi 1982: 311-312.

9. Buradaki eserler için bkz. Ayverdi 1972: 548; Ayverdi 1982: 200, 241, 289.

10. Vakfiyenin defterden çıkarılmış sureti M. T. Gökbilgin tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Gökbilgin 1952: Vakfiyeler, 250- 255.

11. Bkz. Ayverdi 1974: 785- 788, 816, 866; Ayverdi 1973: 271; Ayverdi 1961: Zeyl, 38- 39; Gökbilgin 1952: 340- 34; Babinger 1988: 105; Parmaksızoğlu 1983: 20; Peremeci 1936: 387; Arslan 2001: 111.

Turhan Bey'in oğlu Gazi Ömer Bey de, Yunanistan- Larissa (Mora- Yenişehir)'de bir cami (Ayverdi 1982: 310.); Tekirdağ- Malkara'da cami ve türbe (Ayverdi 1974: 816.) yaptırmıştır. Paşa Yiğit Bey'in oğlu İshak Bey'in ise, Makedonya-Üsküp'te cami, medrese, hamam, kervansaray ve türbesi bulunmaktadır¹².

II. Gazi Turhan Bey Külliyesi:

Yaptırdıkları eserlerle, Rumeli'de birçok bölgenin şenlenmesini sağlayan Turhanogulları ailesinin en önemli şahsiyetlerinden Gazi Turhan Bey'in, Edirne-Uzunköprü'ye bağlı Kırkkavak Köyü'nde; cami, türbe, imaret, medrese, mektep, hamam ve zaviye yaptırdığı H. 858/M. 1454 tarihli vakfiyesinden anlaşılmaktadır¹³. Uzunköprü'nün güneydoğusunda ve ilçe merkezine yaklaşık 10 km. uzaklıkta olan Kırkkavak Köyü'nün adı, babası Paşa Yiğit Bey'den miras kalması nedeniyle ilk önce Paşa Yiğit iken, sonradan Turhan Bey ve daha sonra da Kırkkavak olarak değişmiştir (Gökbilgin 1952: 341). Köyün hemen dışında yer alan külliye hakkında ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır. Ayverdi (1974: 785-787), 1960'lı yıllarda, Kırkkavak Köyü'ne giderek günümüzdeki gibi harap olan camiyi incelemiş ve Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri adlı eserinin dördüncü cildinde tanıtmış, külliye için düzenlenen ve orijinali Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan vakfiyesini de yayınlamıştır. Külliyei oluşturan diğer eserler ile yanlış bir şekilde Yunanistan- Larissa (Yenişehir)'de olduğu ileri sürülen, fakat caminin hemen doğusunda yer aldığını bildiğimiz Gazi Turhan Bey'in türbesinin, belirtilen tarihte mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinde yaptığımız araştırma sonucunda, Gazi Turhan Bey'in Kırkkavak Köyü'ndeki camii ile türbesinin sağlam durumunu gösteren fotoğraflar bulunmuştur. Böylece, hem külliyenin en önemli yapısı olan caminin ve hem de banisi Gazi Turhan Bey'in türbesinin asli yeri ve durumunun belirlenmesi imkanı ortaya çıkmıştır. Sahada yaptığımız incelemeler ile kaynak ve yayınlardan elde edilen bilgiler yardımıyla külliye yapıları tek tek tanıtılıp, değerlendirilmiştir. Yerinde alınan ölçüler ve mevcut fotoğraflarından yararlanılarak caminin plan ve kesiti hazırlanırken¹⁴, türbenin ise yıkılmadan önceki halini yansıtan fotoğraflar ile benzer örneklerden hareketle bir restitüsyon denemesi yapılmıştır¹⁵. Külliyenin diğer yapıları hakkında ise sadece kaynak ve yayınlardan bilgi edinilmiştir.

12. İshak Bey'in Balkanlar ve Anadolu'daki imar faaliyetleri için bkz. İnbaşı 1995: 84- 88; Özer 1988: 60- 68, 176- 181. Turhanogulları ailesine mensup diğer şahsiyetlerin imar faaliyetleri, arşiv kayıtlarının henüz tam olarak incelenip değerlendirilememiş olması nedeniyle saptanamamıştır.

13. Turhan Bey'in Malkara ve Kırkkavak Köyü'ndeki eserleri için kurduğu vakfa ait H. 858/M. 1454 tarihli vakfiye, Gökbilgin tarafından özetlenerek, Ayverdi tarafından ise Latin harflerine çevrilerek ve değerlendirilerek yayınlanmıştır. Vakfiyenin aslı 12.0x 0.235 m. ölçülerindedir. Sonunda 30 şahidin imzası, başta ise dua, besmele ve onaylar yer almaktadır. Daha sonra vakfın şartları sıralanmakta ve vakfa bağlı eserler ile gelir getiren bina ve arazilerden söz edilmektedir. Vakfa bağlı eserlerde harcamaların nasıl ve ne şekilde yapılacağından bahsedildikten sonra, vakfiyenin H. 858/M. 1454'te hazırlandığı, H. 859/M. 1455'te de yazıldığı bildirilmektedir. Ayrıca, vakfın değişik yıllardaki gelir durumuyla şahitlerin isimleri de verilmektedir. Gazi Turhan Bey'in Yunanistan- Teselya, Larissa (Yenişehir) ve Tırhala'daki eserlerine ait H. 850/M. 1446 tarihli vakfiyesinin aslından çıkarılmış sureti, Gökbilgin tarafından özet ve orijinal metnin faksimilesi şeklinde yayınlanmıştır. Bkz. Bkz. Gökbilgin 1952: 250-255, 340-342; Ayverdi 1974: 785- 787.

14. Kırkkavak Köyü'nde çalışmalarında yardımları için Sanat Tarihçisi Hamdi Bülbül'e teşekkür ederim.

15. Gazi Turhan Bey Türbesi'nin orijinal durumunun belirlenmesi konusundaki görüş ve önerileri ile oluşan düşüncelerden hareketle yaptığı çizimler dolayısıyla, Sayın Öğr. Gör. Ümit Sirel'e çok teşekkür ederim.

1. Cami:

Medrese, zaviye, imaret, mektep, hamam ve türbeden oluşan külliyenin ana unsuru olan cami¹⁶ günümüze; minaresinin, üst örtüsünün, kapı ve pencerelerinin büyük bir bölümü yıkılmış olarak, harap bir vaziyette günümüze ulaşmıştır.

Eserde inşa malzemesi olarak düzgün kesme, kaba yonu ve moloz taş ile tuğla kullanılmıştır. Beden duvarlarında, minare kaidesinde ve üst örtüde taş ve tuğla alternatif olarak örülerek hem almaşık ve hem de kasetleme tekniği uygulanmıştır. Minare gövdesi ve kemerlerde ise tuğlaya yer verilmiştir. Yalnız, beden duvarlarının alt seviyelerindeki ilk dört sırada, sadece düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Kare planlı ve tek kubbeyle örtülü harim ile bunun kuzeybatı köşesinde yer alan minare-siyle yapı anıtsal bir görünümündedir (Resim 1, Çizim 1-2).

Caminin doğu cephesi ortasında altlı ve üstlü olmak üzere iki pencere bulunmaktadır. Alttaki daha büyük olan pencereler düşey dikdörtgen formu, taş söveli ve düz lentolu olup, lentoları üzerinde sağır alınlıklı sivri tahfif kemerleri vardır. Pencere kemerleri tamamen tuğlayla örülmüştür. Cephe, altta dört sıra düzgün kesme taş üzerine, iki yandan tuğlayla sınırlandırılmış bir sıra düzgün kesme taş ve iki sıra tuğla ile hem almaşık ve hem de kasetleme tekniğinin uygulandığı bir duvar örgüsüne sahiptir. Gazi Turhan Bey'in türbesi de bu cepheye bakmaktadır (Resim 2).

Yapının güney cephesinde, doğu cephedekilerle aynı özelliklere sahip, altı ve üstlü olmak üzere ikişerden dört pencere yer almaktadır. Açıklıklar, diğer cephelerde olduğu gibi tahrip olmuş durumdadır. Cephe, malzeme ve teknik bakımdan da doğu cepheyle benzerlik göstermektedir.

Minarenin de bulunduğu batı cephenin düzeni, doğu cepheden farklı değildir. Pencerelerin sayısı, dizilişleri, formları, malzemesi ve tekniği bütünüyle aynıdır. Yalnız bu cephe, kuzey ucundaki minaresiyle diğerlerinden farklı bir düzenlemeye sahiptir (Resim 3).

Kuzey cephenin batı ucunda, dıştan sivri kemerli sağır alınlığı olan aynalı, içten ise sivri kemerli ve sağır alınlıklı camiye giriş kapısı bulunmaktadır. Sivri kemer ve sağır alınlık tuğlayla, içteki aynalı kemer ise kırmızı ve beyaz renkli taşlarla alternatif olarak örülmüştür. Diğer cephelerle aynı tür malzeme ve teknikle inşa edilen cephenin üst kesiminde, ahşap kiriş ve hatıllara ait izler görülmektedir. Kiriş ve hatıl izleri, olasılıkla bu cephede son cemaat yerinin ahşap bir sundurma şeklinde olabileceğini akla getirmektedir (Resim 4).

Basık kemerli kapı açıklığından; kare planlı, oldukça yüksek ve sağır bir kasnağa oturan kubbeyle örtülü harime girilmektedir (Resim 5). Harim, cephelerdeki pencerelerle bol miktarda ışık aldığı için oldukça aydınlıktır. Türk üçgenleri ile geçilen kubbenin büyük bir bölümü günümüzde yıkılmış durumdadır. Orijinalde üzerinin kurşun kaplı olduğu bilinen kubbenin (Erdoğan 1978: 158) geç dönemlerde, vakfın gelirinin azalmasına bağlı

16. Eserin aslı durumu belirlenirken, Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinde bulduğumuz ve cami ile bitişiğindeki türbenin, büyük ölçüde sağlam durumunu gösteren 1930, 1985 ve 1992 yıllarına ait fotoğraflardan yararlanılmıştır.

olarak, kiremitle kaplandığı, 1930'lu yıllara ait fotoğraftan anlaşılmaktadır. Harimin batı duvarının kuzey ucunda, minareye girişi sağlayan sivri kemerli kapı açıklığı vardır.

Güney duvarı ortasında yer alan ve oldukça tahrip olmuş olan mihrap nişi beşgen planlıdır. Tamamen alçı ile kaplı ve beş sıra mukarnaslı kavsaraya sahip mihrap, üç yandan iki sıra tuğla silmeyle kuşatılmıştır. Kavsaranın köşelerinde gül görünüşlü birer rozet bulunmaktadır (Resim 6).

Belirleyemediğimiz bir tarihte çentilerek yapılmış olan harim iç duvar ve kubbe yüzeylerinin sıvası, yer yer dökülmüştür. Dökülen sıvalardan, kubbe ve geçişlerin tuğla ile yapılmış olduğu anlaşılmaktadır¹⁷. Terkedilmiş olan eserin pencere söveleri, minber ve mahfil bilemediğimiz bir tarihte yok olmuştur (Resim 7-8).

Caminin kuzeybatı köşesine dıştan bitişik olan ve günümüzde kaidesine kadar yıkık olan minare, orijinalde poligonal kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeliydi. Harimden sivri kemerli bir kapı ve dört basamaklı taş bir merdivenle ulaşılan minarenin, şerefeye çıkan merdiveninin ahşap olduğu mevcut izlerden anlaşılmaktadır (Resim 9-10).

Klasik tarzda son cemaat yeri bulunmayan yapının kuzey cephesinin üst seviyelerindeki boşluklar, ahşap hatıl ve konsolların duvar bünyesindeki yerlerini göstermektedir. Bu izler, eserin kuzey kanadında, ahşap bir sundurma şeklinde yapılmış bir son cemaat yeri olabileceğini düşündürmektedir. Özellikle, Edirne ve çevresindeki bir çok tek kubbeli camide, benzer tarzda, ahşap kuruluşlu bir sundurma tercih edilmiştir. Mevcut izler ve örnekler, burada da benzer bir uygulamanın varlığını akla getirmektedir. Ayverdi (1961: 39; 1974: 787) kuzey cephenin doğu kesiminde, dışta bir mihrabiye olabileceğini ileri sürmekte ancak yaptığımız incelemelerde bu durumu yansıtacak herhangi bir veriye rastlanmamıştır.

Süsleme bakımından oldukça sade bir görünüme sahip eserin tek süslemesi; alçı mihrabın kavsarasını dolgulayan beş sıra mukarnas ile köşelerdeki birer gül şekilli rözettir. Ayrıca, kuzeybatı köşedeki harime giriş kapısının iç taraftaki sivri kemerinde, beyaz ve kırmızı renkli taşların alternatif olarak uygulanmasıyla dekoratif bir etki elde edilmiştir.

İnşa ve onarımlarına ait herhangi bir kitabesi bulunmayan caminin, H. 858/M. 1454'te düzenlenmiş ve H. 859/M. 1455'te yazılmış bir vakfiyesi bulunmaktadır¹⁸. Uzunköprü'nün Kırkkavak Köyü'nde bir külliye inşa ettiren Gazi Turhan Bey, öldükten sonra kendisi için aynı yerde yaptırılan türbeye gömülmüştür. Vakfiyede Gazi Turhan Bey'den, "Umdet'ül Guzat'ül- Mücahidin Emir Paşa Yiğid Bey Oğlu Hacı Turhan Bey" şeklinde bahsedilmektedir. Vakfiyeden anlaşıldığına göre Gazi Turhan Bey'in Kırkkavak Köyü'nde; bir

17. Ayverdi (1961: 39), caminin mihrap duvarının; diğerlerinden farklı olarak moloz taş ile örüldüğünü, dolayısıyla bu cephenin ya yenilendiğini ya da güney cephede var olduğunu düşündüğü ahşap sundurmanın altında kalmış olma ihtimaline dayanarak sıvandığını ileri sürmektedir.

18. Vakfiye, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde olup, E. H. Ayverdi tarafından Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır. Bkz. Ayverdi 1974: 785-787; Peremeci 1939: 386- 387; Bağman 1996: 202- 204. Turhan Bey Teselya, Yenişehir ve Tırhala'da da pek çok eser yaptırmış ve bunlar için de bir vakıf kurmuştur. Bu yerlerdeki eserlere ait vakfiyenin sureti, Gökbilgin (1952: 250-255) tarafından yayınlanmıştır.

camii, imareti, medresesi, mektebi, hamamı, zaviyesi ve türbesi; Tırhala'da bir hamamı; Malkara'da camii, medresesi, kervansarayı ve dükkanları; Uzunköprü'de Musa Bey Köprüsü yakınında bir ve merkezde iki adet olmak üzere üç değirmeni; Kudüs'te bir hanıkahı; Yenişehir'de birer cami ve hanı ile bölgede geniş bir arazisi, hayvanları ve köleleri bulunmaktaydı. Vakfiyede ayrıca, cami, medrese, zaviye, imaret, türbe gibi eserlerde görev yapacak kişilere verilecek yevmiye ile arazi ve binaların kirasından elde edilen gelir de ayrıntılı olarak sunulmuştur¹⁹. Vakfiyenin sonlarında, şahitler arasında Turhan Bey'in oğulları Mehmed, Veysi, Ahmed, Osman ve Hızır Bey'ler de vardır. Diğer oğlu Ömer Bey'in vakıf mütevellilerinden olması nedeniyle, şahitler arasında ismine yer verilmemiştir. Buradan da, Turhan Bey'in en az altı oğlunun olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, vakfiyenin H. Evail-i Receb 858/M. 1454 yılı Haziran ayı sonlarında hazırlandığı ve H. 859 Muharrem ayı sonları/M. 1455'de de yazıldığı anlaşılmaktadır²⁰.

Vakfiyedeki bilgilerden hareketle, caminin en geç H. 858/M. 1454 yılında inşa edilmiş olabileceğini düşünüyoruz. Ancak, eserin inşa kitabesinin bulunamaması kesin bir tarih vermemizi engellemektedir.

Erdoğan tarafından yayınlanan ve Uzunköprü (Cisr-i Ergene) naibine hitaben gönderilen H. Evasıt-ı Safer 1076/M. Ağustos 1665 tarihli bir hükümde; Cisr-i Ergene (Uzunköprü)'ye bağlı Kırkkavak Köyü'ndeki Gazi Turhan Bey Camii, türbesi, medresesi, imareti ve çeşmesinin su yoluna ait künklerin tamire muhtaç olduğu belirtilmiştir. Hükümde ayrıca, vakıf mütevellisinin Tırhala'da olması dolayısıyla, tamir işlerini yürütmek üzere, vakıf mütevellilerinden ve vakıf gelirlerini toplayan Mustafa'nın tayin edildiği ve vakfın giderlerinden artan para ile, köy halkının da yardımıyla, bir keşif belgesi düzenlenmesi, tamir ve bakım işlerinin yürütülmesi gerektiği şartı da ileri sürülmüştür (Erdoğan 1978: 134- 135, 158- 159). Bu belgeden, M. 1665 yılında, Gazi Turhan Bey'in camii ve türbesinin; gün geçtikçe üst örtüsünün kurşunları, camları ile duvarlarının tahrip olduğu ve onarımının gerektiği anlaşılmaktadır (Erdoğan 1978: 158). Ancak, ihtiyaç duyulan onarımların yapılıp-yapılmadığını belirleyebilmek mümkün olmamıştır.

Eseri 1960 yılında inceleyen Ayverdi (1961: 38-39; 1974: 787); minaresinin kaideye kadar sağlam olduğunu, kubbesinin dörtte üçünün yıkık, harimde ise tahrip olmuş mihrap dışında herhangi bir şeyin bulunmadığını kaydeder. Belirleyemediğimiz bir tarihte iç duvar yüzeylerinin çentilerek sıvandığı anlaşılan caminin, 1930'lu yıllara ait fotoğrafında, doğu yanındaki türbeyle birlikte hemen hemen sağlam; 1960 ve 1985 yıllarına ait fotoğraflar ile 2002 yılı sonlarında yaptığımız yerinde incelemelerde ise, Ayverdi'nin belirttiği şe-

19. Gökbilgin 1952: 340- 342; Ayverdi 1974: 785- 787. Turhanogulları ve diğer akıncı ailelerinin Anadolu ve Balkanlar'da inşa ettirdikleri eserler hakkındaki çalışmamız tamamlanma aşamasına gelmiştir. En kısa zamanda yayınlamayı umduğumuz bu çalışmada, Turhanogulları'nın Kırkkavak Köyü dışındaki eserleri de ayrıntılı olarak ele alındığı için, burada üzerinde fazla durulmamıştır.

20. Gazi Turhan Bey'in Kırkkavak ve diğer yerlerdeki vakıflarıyla ilgili, İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı arşivinde çok sayıda belge ve bilginin olduğu bilinmektedir. Söz konusu bu belgelerin de incelenmesiyle, akıncı ailelerinden Turhanogulları'nın askeri faaliyetleri dışındaki etkinliği de daha ayrıntılı ve sağlıklı bir şekilde belirlenmiş olacaktır.

kilde, tahrip olmuş ve kaderine terk edilmiş olduğu gözlenmiştir. Bağman (1996: 283), 1839 tarihli Edirne Vilayeti Salnamesi'ne dayanarak; cami ile (bahçesindeki) yanındaki türbenin 1877-78 Rus istilası sırasında tahrip edildiğini ileri sürmektedir.

Kare planlı ve üzeri bir kubbeyle örtülü cami, plan bakımından özellikle Edirne ve çevresindeki çağdaşı örneklerle büyük benzerlikler göstermektedir. Ayrıca, kullanılan malzeme ve teknik ile kuzey cephesinde, son cemaat yerinin ahşap bir sundurma şeklinde düzenlenmesi bakımlarından da, bölgedeki eserlerle yakın ilişki içindedir. Beylikler devrinde yoğun olarak uygulanan kare- kübik cami plan şeması, Edirne'deki birçok camide uygulanmıştır²¹. İncelediğimiz Gazi Turhan Bey Camii'ne plan bakımından benzeyen Edirne'deki camilerden bazıları; Arif Ağa Camii (15. yüzyılın ilk yarısı), Kuşcu Doğan Camii (1462), Sarıca Paşa Camii (1458-59), İsmail Ağa Camii (1462-63), Ayşe Kadın Camii (1468), Süle Çelebi Camii (1559) Yahya Bey Camii (1577-78) ve Şeyh Çelebi Camii'dir (16. yüzyılın ortaları)²².

Erken Osmanlı Mimarisi'nde yapım malzemesi olarak taş ve tuğlanın oldukça yoğun bir biçimde kullanıldığı bilinmektedir. İncelediğimiz Gazi Turhan Bey Camii'nde de, kaba yonu ve düzgün kesme taş ile tuğla bir arada, almaşık ve kasetleme tekniğinde uygulanmıştır. Bu tarzda inşa edilmiş değişik fonksiyonlu yapılara Edirne, Bursa, İznik ve Amasya gibi kentlerdeki erken Osmanlı yapılarında rastlamaktayız. Bir dönem özelliği olarak karşımıza çıkan bu uygulama, Gazi Turhan Bey Camii'nin duvar örgüsünde, tuğlanın düzgün kesme ve kaba yonu taşın birlikte kullanılması şeklinde görülmektedir.

Son cemaat yerinin ahşap sundurmalı olduğu Edirne'deki örnekler arasında ise; İsmail Ağa Camii (1462- 63), Ayşe Kadın Camii (1468), Süle Çelebi Camii (1559) ve Yahya Bey Camii (1577- 78) belirtilebilir²³.

Gazi Turhan Bey Camii, hariminin kuzeybatı köşesinde yer alan minaresiyle de, Edirne'deki birçok cami ile benzerlik göstermektedir. Örneğin; Kuşcu Doğan (1462), Selçuk Hatun (1455-56), Sarıca Paşa (1458- 59), Ayşe Kadın (1468), Taşlık (1473), Sitti Sultan (1484), Kadı Bedreddin (1529-30), Süle Çelebi (1559), Şeyh Çelebi (16. yüzyılın ortaları) ve Defterdar Mustafa Paşa (1534-35, 1590) camilerinin minareleri harimin batı duvarının kuzey ucunda yer almaktadır²⁴.

Gazi Turhan Bey Camii, plan ve mimari olarak benzerlik gösterdiği çağdaşı ve sonrası pek çok örnekte olduğu gibi, kuzey cephesinin doğu ucunda yer alan tek girişlidir. Anıtsal bir görünüme sahip olmayan giriş açıklığı harap bir durumda ve oldukça sadedir.

Harimi örten kubbeğe geçişleri sağlayan Türk üçgenlerini, Edirne'de sadece Selçuk Hatun Camii'nde görüyoruz.

21. Edirne'deki tek kubbeli camiler için bkz. Bayrakal 2001.

22. Bkz. Bayrakal 2001: 37-66, 121-134, resim 24-26; Aslanapa 1949: 106; 114; 117; 119-120; Ayverdi 1972: 402-404; 416-417; 1973: 200-204

23. Edirne'de ahşap sundurmalı son cemaat yeri bulunan cami örnekleri için bkz. plan bakımından Gazi Turhan Bey Camii'ne verilen örneklerle ait dipnotlardaki kaynaklara.

24. Aslanapa 1949: 106, 109; 111, 114, 116-120; Ayverdi 1972: 402-404, 416-417; 1973: 200-204, 216-23; Bayrakal 2001: 41-56, 61-71, 77-82, 112-15, 121-125, 131-139.

Süsleme bakımından oldukça zayıf olan Gazi Turhan Bey Camii'nin en dekoratif yeri mihrabıdır. Alçı kaplı ve kavsarası beş sıra mukarnasla dolgulanmış olan mihrabın köşelerinde gül biçimli rozetler ile mihrabı üç yandan kuşatan silmeler bulunmaktadır. Erken Osmanlı Mimarisi'nde çok sayıda örneğini gördüğümüz alçı mihrap uygulamaları, Edirne başta olmak üzere Amasya, Bursa, Manisa, Ankara gibi önemli kentlerdeki cami ve mescitlerde yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır²⁵.

2. Türbe:

Günümüze ulaşamayan Gazi Turhan Bey Türbesi²⁶, 1930'lu yıllardaki sağlam durumunu gösteren fotoğraflarına göre; Gazi Turhan Bey Camii'nin doğusunda, yapıya 1- 1.5 m. uzaklıktaydı ve hemen hemen sağlam bir şekilde mevcuttu²⁷. 1960 yılında dört duvarı ayakta, fakat oldukça tahrip olmuş durumda olan türbe, şimdiki halde yakın zamanlarda yapılmış bir mezar ile taşından ibarettir (Resim 11).

Elimizde mevcut doğu ile güney cephelerini gösteren fotoğraflarından anlaşıldığına göre kare planlı olan türbe, kübik gövdesi üzerindeki yüksek sekizgen kasnağa oturan bir kubbe ile örtülmüştür (Şekil 3, 4). Düzgün kesme taşlarla inşa edilen yapıya, doğu cephesi ortasındaki sivri kemerli bir açıklıkla girilmektedir. Profilli silmeyle üç yandan kuşatılan açıklık, sivri kemerlidir. Ancak, kapı kemerinin bazı taşları yerinde olmaması nedeniyle, kapının tam olarak nasıl bir düzene sahip olduğunu belirleme imkanı olmamıştır. Eserin güney cephesi ortasında, düz lentolu ve sivri kemerli sağır alınlığı olan bir pencere yer almaktadır. Diğer (batı ve kuzey) cephelerin de, aynı şekilde birer pencere açıklığıyla hareketlendirildiğini, yapının mevcut fotoğrafları ile benzer örneklerle dayanarak söyleyebiliriz. Profilli iki sıra silme, türbenin bütün cephelerini üstten dolanmaktadır (Resim 12-13).

Kübik gövde üzerinde yükselen sekizgen kasnak sağır olup, üstten bir silmeyle sınırlanmaktadır. Üzeri oluklu kiremitle kaplı bir kubbe ile sonlanan türbenin, gerek beden duvarları ve gerekse kasnağında herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmaz (Çizim 5).

Yapının içerisinde, zeminin döşemesi, örtü ve geçiş sistemi, süslemesi ve mihrabının olup-olmadığı konuları hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz²⁸. Mevcut fotoğraflarından hareketle, içeriden de kare planlı olan yapı; içten ve dıştan, batı yanındaki Cami'de olduğu gibi, Türk üçgenleriyle geçilen bir kubbeye örtülüdür. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait birçok türbenin içerisinde, güney duvarı ortasında bir mihrap nişi

25. Alçı mihraplar konusunda bkz. Bakırer 1976; Demiriz 1979; Eskici 2001.

26. Türbenin orijinal yapısı belirlenirken, Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinde bulduğumuz ve batı yanındaki cami ile birlikte, hemen hemen sağlam halini yansıtan 1930'lu yıllara ait fotoğraflardan yararlanılmıştır.

27. Türbe, Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinden elde ettiğimiz ve eserin sağlam durumunu yansıtan 1930'lu yıllara ait fotoğraflar yardımıyla tanıtılmış, değerlendirilmiştir. Eserin iç yapısı, örtü sistemi ve geçiş unsurları ile pencerelerin durumuna dair restitüsyon denemesi, Trakya Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Öğretim Görevlisi Sayın Ümit Sirel tarafından yapılmıştır. Kendisine bir kez daha teşekkür etmeyi borç bilirim.

28. Ancak türbenin iç yapısını, hakkında bilgi verecek bir malzemeye (fotoğraf, plan, kesit vb.) sahip olmadığımız için benzer örneklerden hareketle tanımlayabildik.

görülmektedir. Ancak, Gazi Turhan Bey Türbesi'nin güney duvarı ortasında bir pencere açıklığı olması nedeniyle, bu cephede mihrap nişine yer verilmediği anlaşılmaktadır. Ortasında sembolik bir lahdin yer aldığını düşündüğümüz yapının esas mezar odası (kriptaya) da bulunmaktadır. Türbenin bugünkü durumu incelendiğinde; orijinal şekline uygun konumda, fakat hiçbir özellik göstermeyen yeni yapılmış mezarının batı tarafında, türbenin esas mezar odasına (kriptaya) girişe ait açıklığın var olduğu görülecektir. Girme imkanı bulamadığımız bu bölüme, basamaklarla inildiğini ve üzerinin de bir tonozla örtülü olduğunu, mevcut örnekleri dikkate alarak söyleyebiliriz.

İncelediğimiz Gazi Turhan Bey Türbesi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, kare planlı ve kübik gövdeli olup, üzeri sağır ve yüksek kasnakla geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Bu plan tipinde türbe yapımı, Türk Mimarisi'nde Karahanlı devrinden itibaren ortaya çıkmıştır. Anadolu'da, Selçuklular çağında pek çok türbe, benzer plan şemasında inşa edilmiştir. Kübik gövdenin, kasnak vasıtasıyla veya doğrudan geçilen bir kubbeye örtülmesi uygulaması, 13. yy.da ortaya çıkmakla birlikte, değişik denemelerle 14. yy. dan itibaren yaygınlık kazanmıştır (Arık 1969: 78, 96; Önkal 1991: 28).

Bu şekilde inşa edilmiş türbeler arasında Tire'deki; Süleyman Şah Türbesi (1349-50), Alaman Dede Türbesi (15. yüzyılın ikinci yarısı), Anonim (İsa Baba) Türbesi (15. yüzyılın sonları), Hacı Fakih Türbesi (15. yüzyılın sonları) ve Molla Çelebi Mehmed Türbesi (15. yüzyıl)²⁹ Kırıkkale- Sulakyurt Şeyh Bedrettin Şami (Konur) Kümbeti (1450) ve Sivas Şeyh Hüseyin Rai (Çoban) Türbesi (1323) belirtilebilir³⁰.

Batı cephede girişi bulunan esas mezar odasına girme imkanı olmadığı için, plan ve mimari özellikleri hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Düzgün kesme taşlarla inşa edilen türbenin üst örtüsüne geçişin nasıl (pandantif, Türk üçgeni, tromp mu?) olduğu konusu da, elimizde yeterli belge olmadığı için bilinmemektedir. Ancak, mevcut örnekler bu tarz türbelerde Türk üçgeninin daha fazla tercih edildiğini göstermektedir. Ayrıca, türbeyle hemen hemen aynı yıllarda yaptırılan batı yanındaki Cami'nin üst örtüsüne geçişte de Türk üçgeninin kullanılması, bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Türbenin kapısı ile her cephesinin ortasında yer aldığını düşündüğümüz birer adet pencere açıklığı düz lentolu olup, sağır alınlıklı sivri kemerlere sahiptir. Gövde cephe sayısının iki katı olan sekiz cepheye sahip kasnağın yüksek olmasını, kubbeyi dıştan kaplayan oluklu kiremitlerin kaymasını engellemek düşüncesine bağlayabiliriz (Önkal 1991: 123).

Sade bir dış görünüme sahip olan türbenin, iç duvar yüzeyleri ile olması muhtemel sembolik sanduka ve mihrabında ne tür süslemeler olduğunu belirleme imkanı olmamıştır.

İnşa ve onarımlarına ait herhangi bir kitabesi bulunmayan türbede yatan Gazi Turhan Bey'in, doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, M. 1453'ten sonra (Parmaksızoglu 1983: 20) veya M. 1456 yılının ortalarında öldüğü³¹ düşünülmektedir.

29. Önkal 1991: 23- 31, 35- 41, 88-109.

30. Tuncer tarihsiz: 62- 65, 173-177.

31. Babinger 1988: 105. Günümüzde, türbenin yerinde yeni yapılmış bir mezar ile buna ait mermer bir baş taşı vardır. Mermer taşta; latin harfleriyle, Gazi Turhan Bey'in M. 1456 yılında öldüğü ve Türk akıncı beylerinden Mora fatihi şeklinde bir ifade yer almaktadır.

Uzunköprü'nün Kıkkavak Köyü'nde bir külliye yaptıran ve bununla ilgili olarak H. 858/M. 1454'te düzenlenen, H. 859/M. 1455'te de yazılmış olan bir vakfiyesinde Gazi Turhan Bey'den³², "Umdet'ül Guzat'ül-Mücahidin Emir Paşa Yiğid Bey Oğlu Haçı Turhan Bey" şeklinde bahsedilmektedir. Mezarının nerede olduğu konusunda farklı görüşler olan Gazi Turhan Bey'in mezarının, Yunanistan- Larissa (Yenişehir)'da ve küçük bir kilise şeklinde olduğunu herhangi bir belgeye dayanmadan ileri sürenler olduğu gibi (Babinger 1988: 105); doğru bir şekilde, Edirne-Uzunköprü'ye bağlı Kıkkavak Köyü'nde bulunduğunu söyleyenler de vardır³³.

Yukarıda camii incelerken belirttiğimiz gibi, M. 1665 yılında Gazi Turhan Bey'in türbesinin; kubbesinin kurşunu, duvarları ve camları harap olup, onarıma ihtiyacı vardır. Bu nedenle, gönderilen bir hükümle, türbenin belirtilen yerlerinin tamirinin yapılması istenmiştir.³⁴ Türbenin 1930'lu yıllara ait fotoğrafında, üst örtüsünün oluklu kiremitle kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Büyük bir ihtimalle, vakfın gelirlerindeki azalmaya bağlı olarak türbenin üzerini, kurşunla kaplamak mümkün olmamış ve kiremitle kaplanması yoluna gidilmiş olabileceğini düşünüyoruz.

Türbenin, gerek plan ve form özellikleri ve gerekse içinde yatan Gazi Turhan Bey'in M. 1455 tarihli vakfiyesi ile ölüm tarihi dikkate alındığında, XV. yüzyılın ikinci yarısının hemen başlarında , büyük bir ihtimalle de, M. 1453'ten sonra inşa edildiği düşünülebilir.

Günümüzde sade bir mezardan ibaret türbenin taşları, 1930'lu yıllarda Uzunköprü kaymakamı tarafından söktürülerek yol yapımında kullanılmıştır (Ayverdi 1974: 787)³⁵.

3. Medrese:

Gazi Turhan Bey'in H. 858/M. 1454 tarihli vakfiyesinde, Kıkkavak Köyü'ndeki medresede görev yapacak personelin mahiyeti ile öğrencilere verilecek maaş, günlük mutfak harcamaları ve iâşe hakkında verilen bilgiler sayesinde haberdar olduğumuz ve bugün mevcut olmayan medresenin altı hücreli olduğunu da yine söz konusu bu vakfiyeden öğreniyoruz³⁶. M. 1665 tarihli bir hükümde de, medresenin duvarları ile üst örtüsünün harap bir vaziyette olduğu ve onarılmasının istendiği belirtilmektedir³⁷. Medresenin külliye içerisindeki konumu ile plan ve mimari özelliklerini belirleyebilmek için, külliye sahasında kazı ve araştırma yapmak gerekmektedir.

32. Vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde olup, Ayverdi (1974: 785- 787) tarafından Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır. Ayrıca bkz. Peremeci 1939: 386- 387; Bağman 1996: 202- 204. Turhan Bey Teselya, Yenişehir ve Tırhala'da da pek çok eser yaptırmış ve bunlar için de bir vakıf kurmuştur. Bu yerlerdeki eserlere ait vakfiyenin sureti, M. T. Gökbilgin tarafından yayınlanmıştır. Bu konuda bkz. Gökbilgin 1952: 250- 255.

33. Bkz. Gökbilgin 1952: 340; Evliya Çelebi 1978: 5-6, 1655; Bağman 1996: 314.

34. Bkz. Erdoğan, 1978: 158.

35. Uzunköprü'de görev yapan kaymakamlar ile görev yaptıkları yıllar için bkz. Bağman 1996: 144- 145.

36. Gökbilgin 1952: 341- 342; Ayverdi 1974: 786- 787. Ayrıca bkz. Peremeci 1939: 387; Bağman 1996: 203.

37. Erdoğan 1978: 158. Bu hükümde medresenin örtüsü yerine, sakf'ı ifadesi yer almaktadır. Buradan da medresenin üzerinin düz dam şeklinde olduğunu düşünebiliriz.

4. İmaret:

İmaretin varlığına işaret eden Ayverdi (1974: 787), 1960 yılında eserin mevcut olmadığını bildirmektedir. Varlığı dışında M. 1665 tarihli bir hükümde imaretin; mutfak ve fırını ile çeşmesine su getiren künklerin harap ve dolayısıyla tamire ihtiyacının olduğu bildirilmektedir (Erdoğan 1978: 158).

5. Zaviye:

Zaviyenin varlığını, Gazi Turhan Bey'in Yunanistan-Yenişehir'deki bir hanı ile Tırhala'daki hamamının gelirini bu zaviyeye vakfettiğine dair vakfiyedeki kayıt nedeniyle öğreniyoruz (Ayverdi 1974: 785). Günümüze ulaşamayan zaviyenin mahiyetini ancak, bölgede yapılacak kazı ve araştırmalar belirleyebilecektir.

6. Mektep:

Peremeci (1939: 387), Gazi Turhan Bey'in Kırkkavak Köyü'ndeki hayratını bildirirken, külliye'nin parçası olarak bir mektepten de söz etmektedir. Hakkında hiçbir yerde bilgi bulamadığımız mektebin ne zaman ortadan kalktığı bilinmemektedir.

6. Hamam:

Gazi Turhan Bey'in H. 858/M.1454 tarihli vakfiyesinden varlığını öğrendiğimiz hamam (Ayverdi 1974: 785; Bağman 1996: 204) günümüze ulaşmamıştır. Kırkkavak Köyü'ndeki cami, medrese, imaret, zaviye ve türbesinin bakım, onarım ile diğer (personel maaşları, öğrenci iâşesi gibi) giderlerinin bir kısmını karşılamak üzere inşa edilen hamamın, caminin neresinde olduğu tespit edilememiştir.

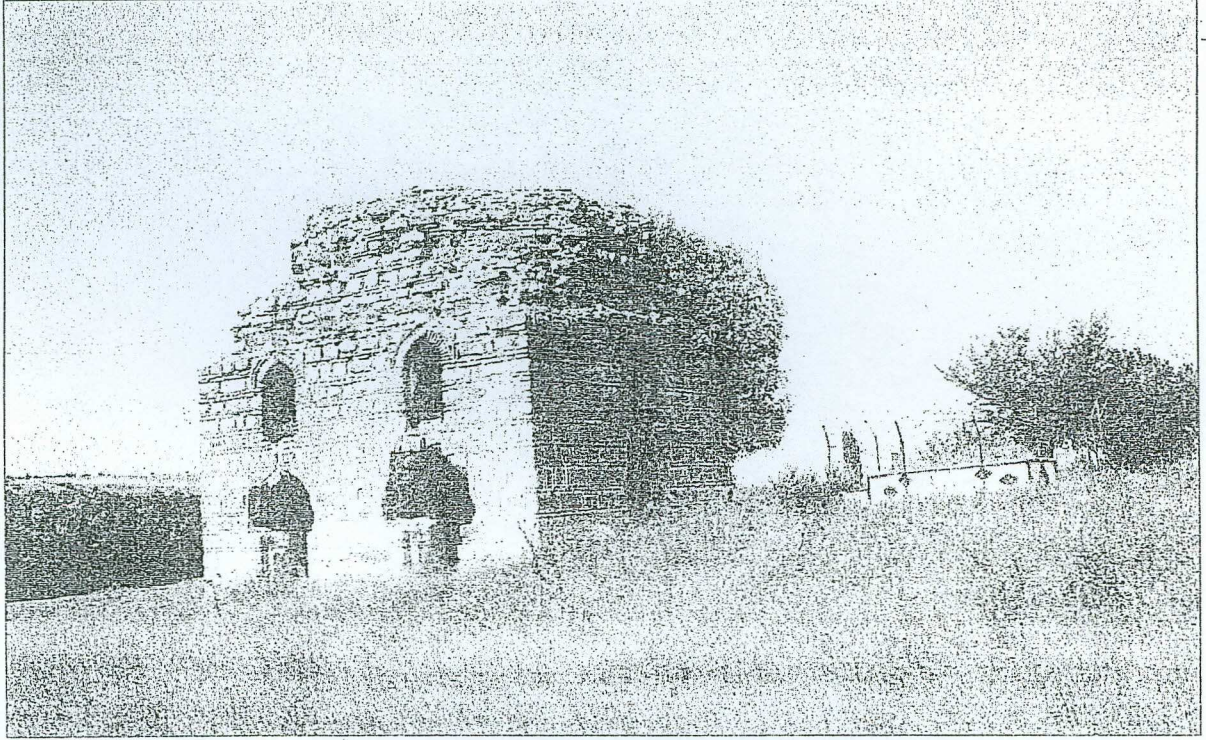
III. Sonuç:

Plan, mimari, malzeme- teknik ve süsleme bakımlarından XV. yüzyıl Osmanlı Mimarisi'nin temel karakterini yansıtan Gazi Turhan Bey Külliyesi'nin camii ve türbesi; hem banisi ve hem de inşa edildiği yerin şenlenmesi ve gelişmesine sağladığı katkılar dolayısıyla büyük bir öneme sahiptir. Bu külliye, akıncı ailelerinin ülkenin siyasi sınırlarının genişletilmesindeki öncülüklerini, imar faaliyetleri ve yeni bir yerleşim biriminin oluşturulmasında da gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bu araştırmayla, yanlış bir şekilde Yunanistan- Larissa'da olduğu düşünülen Gazi Turhan Bey'in türbesinin, Edirne-Uzunköprü'ye bağlı Kırkkavak Köyü'nde olduğu da kesinlik kazanmıştır.

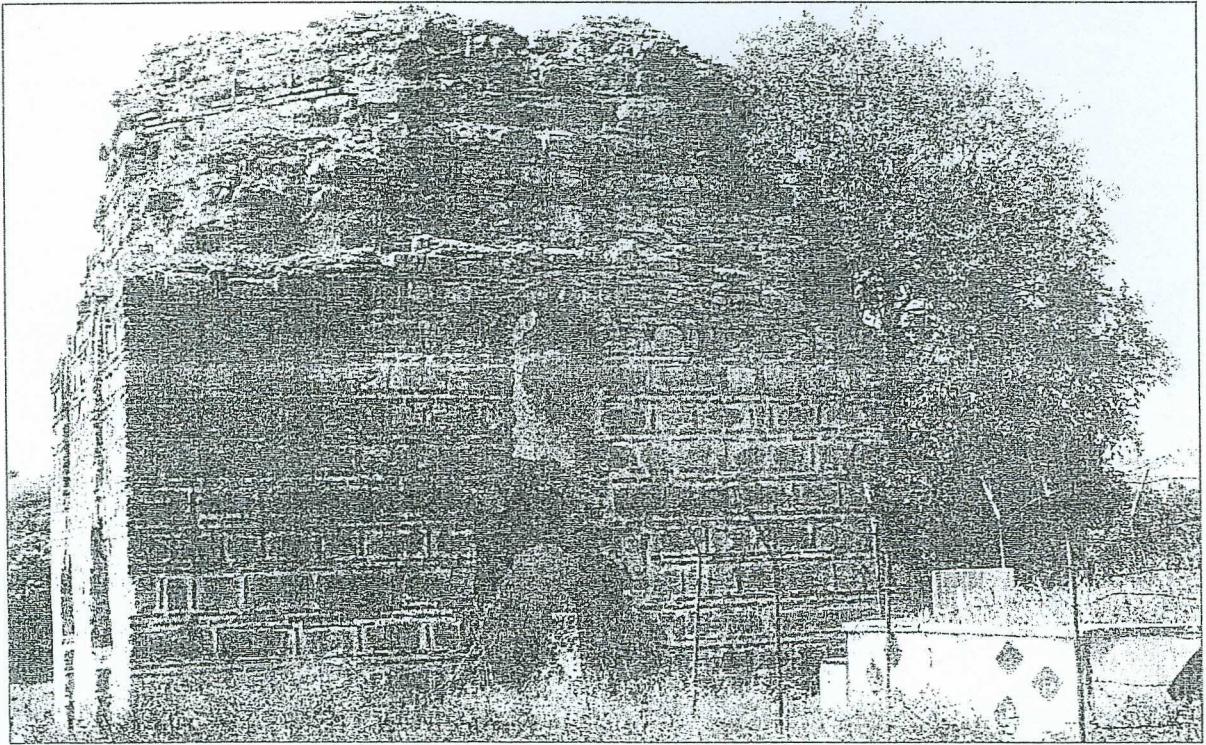
Günümüzde Kırkkavak Köyü'nün hemen dışında, kaderine terk edilmiş durumda bulunan cami ile mevcut olmayan diğer yapıların, çevresinde yapılacak bir kazı ile aslı durumlarının belirlenmesi ve çıkacak veriler doğrultusunda hazırlanacak restorasyon projelerinin hayata geçirilerek, bu çok önemli külliye'nin hiç olmazsa bir parçasının yaşatılması yoluna gidilmelidir.

KAYNAKLAR

- ARIK M. O., 1969, "Erken Devir Anadolu- Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri" *Anadolu (Anatolia)*, 9: 57-100.
- ARSLAN H. Ç., 2001, *Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451)*, Ankara.
- ASLANAPA O., 1949, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul.
- AYVERDİ E. H., 1961, *Fatih Devri Mimarisi*, Zeyl, İstanbul.
- AYVERDİ E. H., 1972, *Osmanlı Mi'marisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, 806-855 (1403- 1451), İstanbul.
- AYVERDİ E. H., 1973, *Osmanlı Mi'marisinde Fatih Devri*, 855- 886 (1451-1481), İstanbul.
- AYVERDİ E. H., 1974, *Osmanlı Mi'marisinde Fatih Devri*, 855- 886 (1451-1481), IV, İstanbul.
- AYVERDİ E. H., 1981, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Yugoslavya, III, İstanbul.
- AYVERDİ E. H., 1982, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, IV, İstanbul.
- BABİNGER F., 1988, "Turhan Bey", *MEB İslam Ansiklopedisi*, 12, İstanbul: 104- 106.
- BAGMEN L., 1996, *Uzunköprü Tarihi ve Belgeleri*, Edirne.
- BAKIRER Ö., 1976, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, Ankara.
- BAYRAKAL S., 2001, *Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler*, Ankara.
- BEESE N. A., 1988, "Mora", *MEB İslam Ansiklopedisi*, 8, İstanbul: 413- 427.
- DEMİRİZ Y., 1979, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, I, Erken Devir (1300- 1453), İstanbul.
- ERDOĞAN M., 1978, "Osmanlı Devrinde Trakya Abidelerinde Yapılan İmar Çalışmaları", *İ. Ü. E. F. Güney- Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 6-7, (1977-1978), İstanbul: 121- 188.
- ESKİCİ B., 2001, *Ankara Mihrapları*, Ankara.
- GÖKBİLGİN M. T., 1952, *XV- XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, Vakıflar-Mülkler- Mukataalar, İstanbul.
- GÖKBİLGİN M. T., 1979, "Mihaloğulları", *MEB İslam Ansiklopedisi*, 8, İstanbul: 285- 292.
- GÖKÇEK Y., 1950, "Köse Mihal Oğulları", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi*, İstanbul.
- MEHMED Süreyya, 1996, *Sicill-i Osmani, Osmanlı Ünlüleri*, (Yayına Haz. N. Akbayar), (Eski Yazıdan Aktaran S. A. Kahraman), 5, İstanbul.
- Mehmet Zillioğlu Evliya Çelebi, 1978, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Sad. T. Temelkuran, N. Aktaş), 5-6, İstanbul.
- OĞUZOĞLU Y., 1996, "Evkaf Defterlerine Göre Balkanlardaki Türk Vakıf Eserleri", *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri (29- 31 Mayıs 1995 İstanbul)*, Bildiriler, İstanbul: 29-47.
- ÖNKAL H., 1991, *Tire Türbeleri*, Ankara.
- ÖZCAN A., 1989, "Akıncı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: 249- 250.
- ÖZER M., 1998, "Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV.- XIX. YY.)", (S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat-Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- PARMAKSIZOĞLU İ., 1983, "Turhan Bey, Gazi", *Türk Ansiklopedisi*, 32, Ankara: 19-20.
- PEREMECİ O. N., 1939, *Edirne Tarihi*, İstanbul.
- TUNCER O. C., 19... *Anadolu Kümbetleri 3 (Beylikler ve Osmanlı Dönemi)*, Ankara.
- UZUNÇARŞILI İ. H., 1965, "Akıncı", *MEB İslam Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: 239-240.

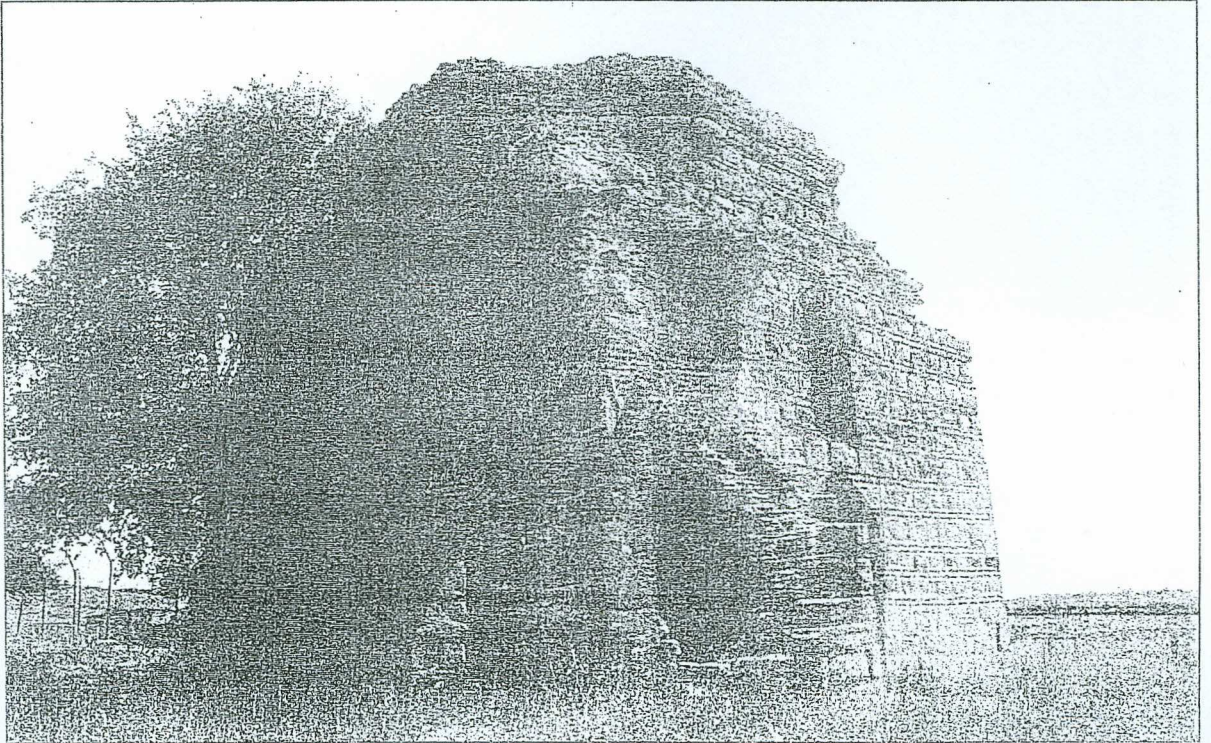
RESİM 1: Edirne-Uzunköprü-Kırkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Camii, genel görünümü.

RESİM 2: Edirne-Uzunköprü-Kırkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Camii, doğu cephesi.

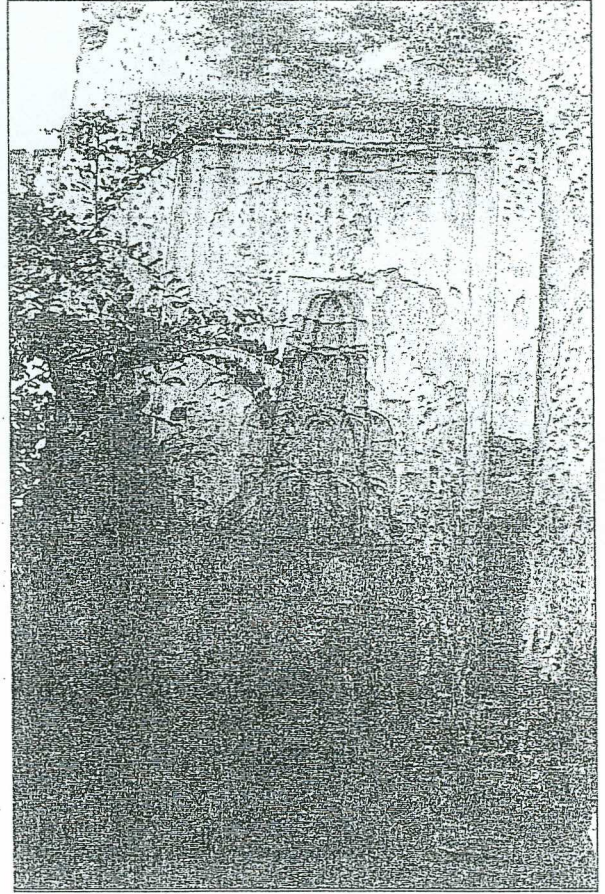
RESİM 3: Edirne-Uzunköprü-Kıkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Camii, güney ve batı cepheler.

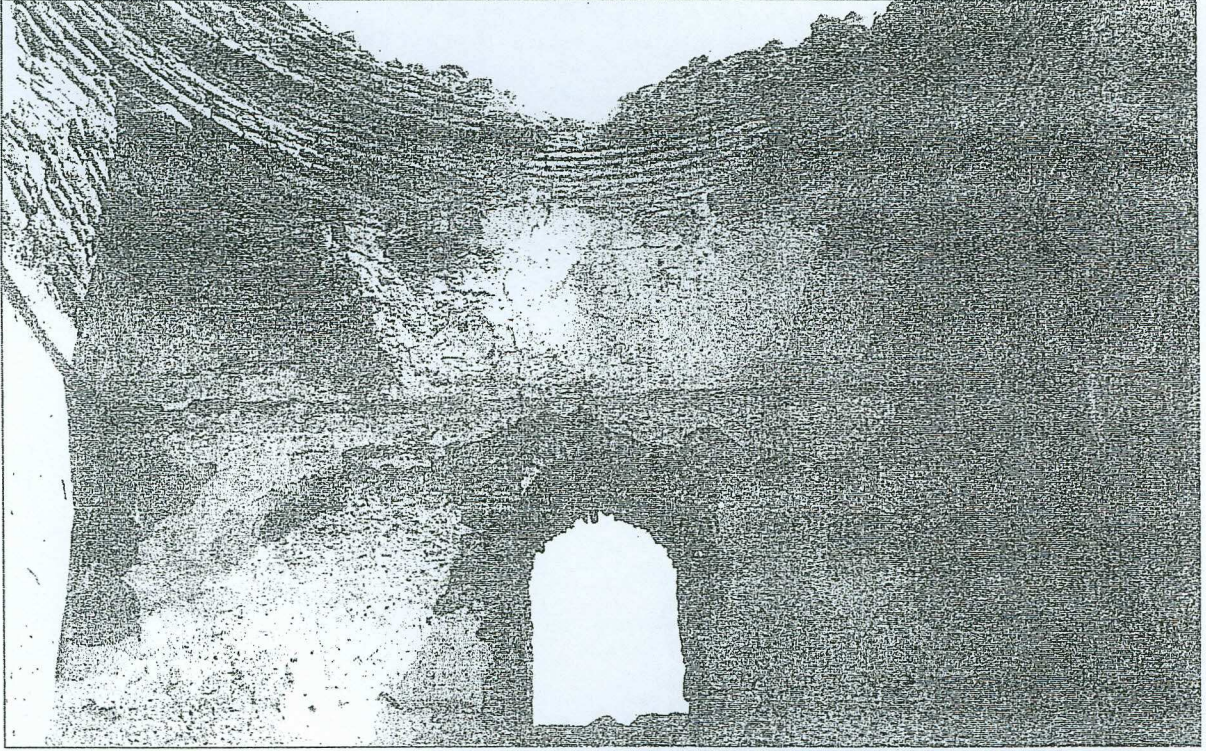
RESİM 4: Edirne-Uzunköprü-Kıkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Camii, batı ve kuzey cepheler.

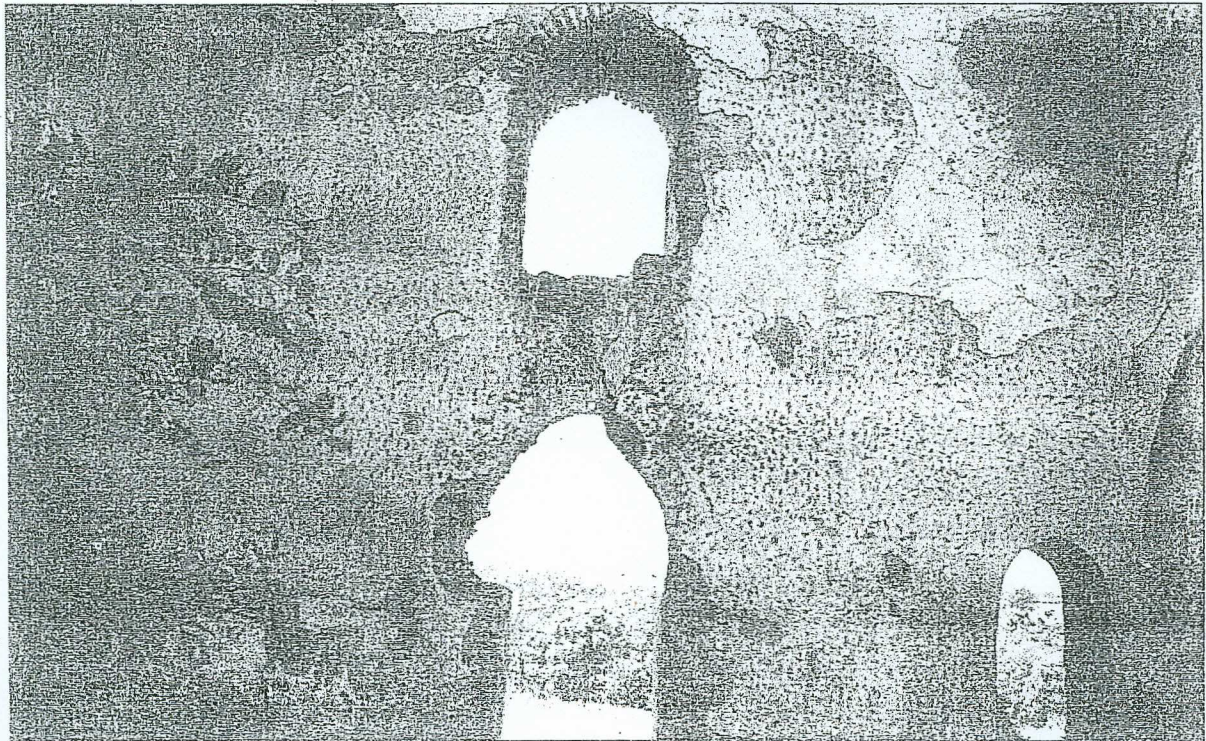
RESİM 5: Edirne-Uzunköprü-Kırkavak Köyü Gazi Turhan Bey Camii, girişinin içten görünümü.

RESİM 6: Edirne-Uzunköprü-Kırkavak Köyü Gazi Turhan Bey Camii, mihrap.

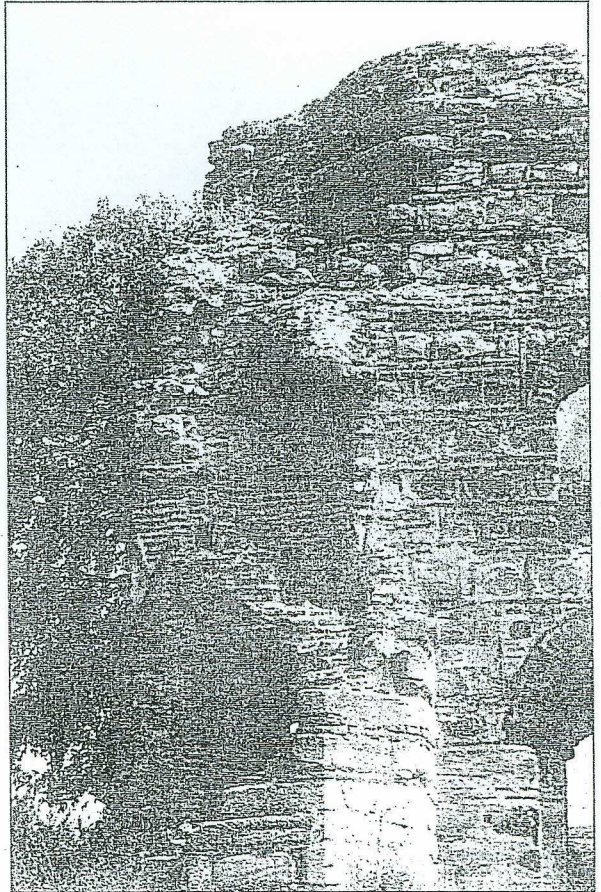
RESİM 7: Edirne-Uzunköprü-Kırkavak Köyü Gazi Turhan Bey Camii, hariminin doğu cephesi ve kubbeye geçişler.

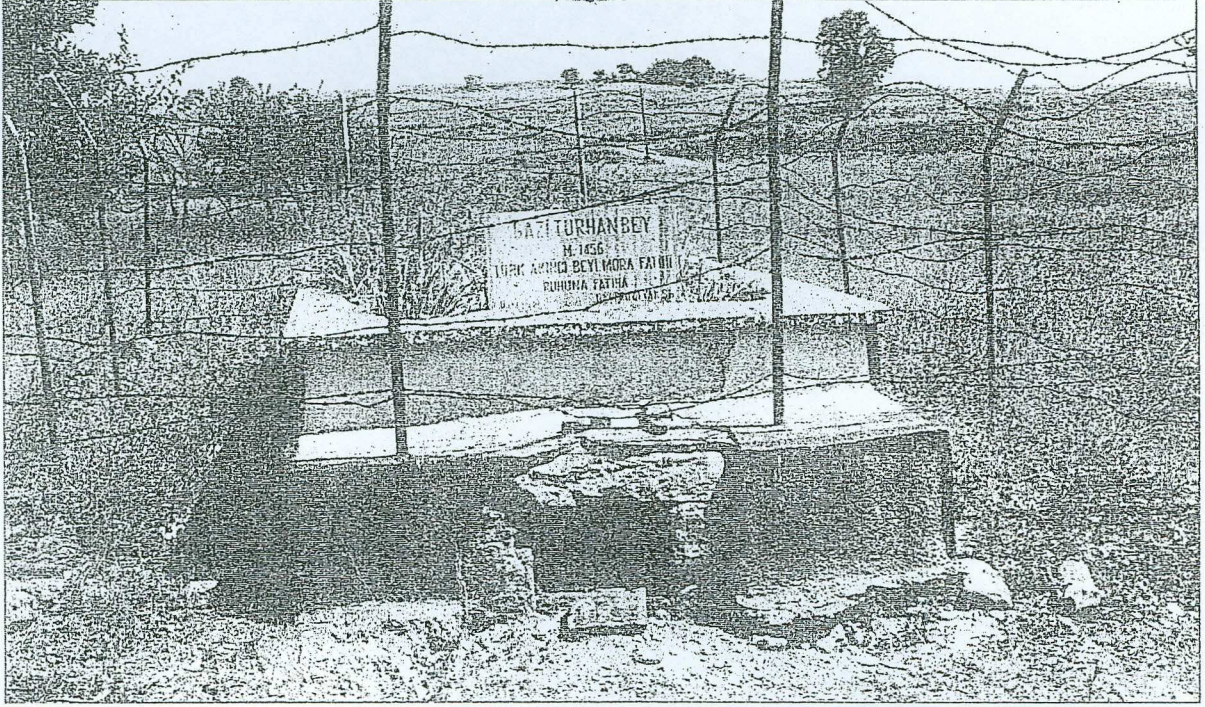
RESİM 8: Edirne-Uzunköprü-Kırkavak Köyü Gazi Turhan Bey Camii, haraminin batı cephesi.

RESİM 9: Edirne-Uzunköprü-Kıkkavak Köyü Gazi
Turhan Bey Camii, minare girişi.

RESİM 10: Edirne-Uzunköprü-Kıkkavak Köyü Gazi
Turhan Bey Camii, minare.

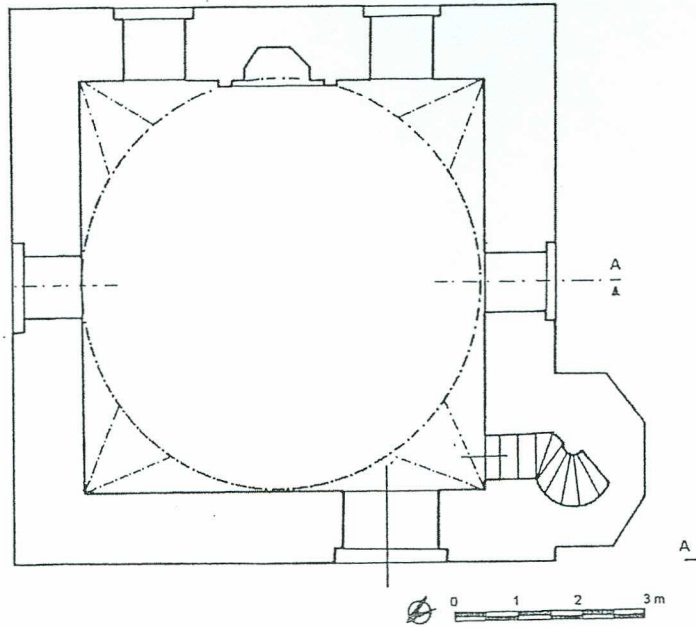
RESİM 11: Edirne-Uzunköprü-Kırkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Türbesi, şimdiki durumu.

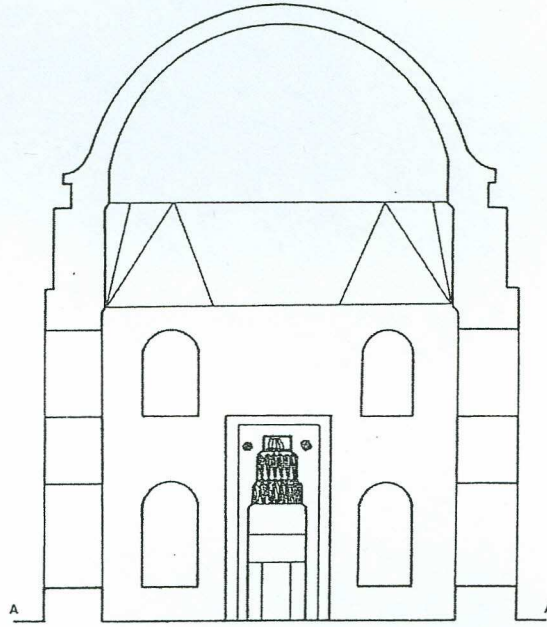
RESİM 12: Edirne-Uzunköprü-Kırkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Camii ve Türbesi, 1930'lu yıllardaki durumu (Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivinden).

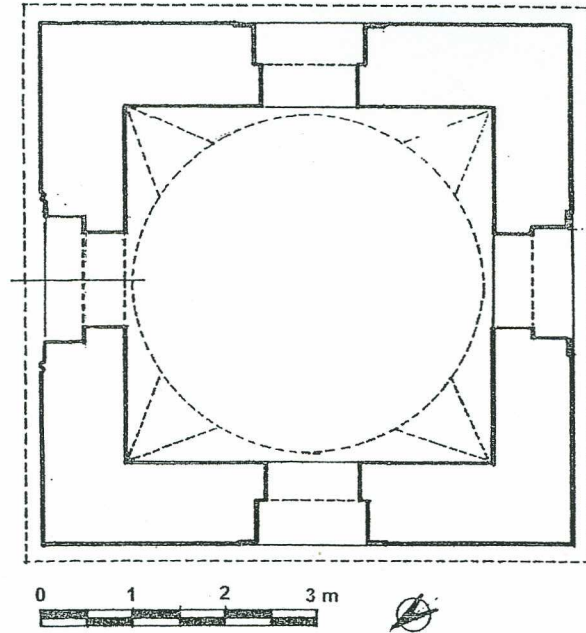
RESİM 13: Edirne-Uzunköprü-Kıkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Camii ve Türbesi, 1930'lu yıllardaki durumu (Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivinden).

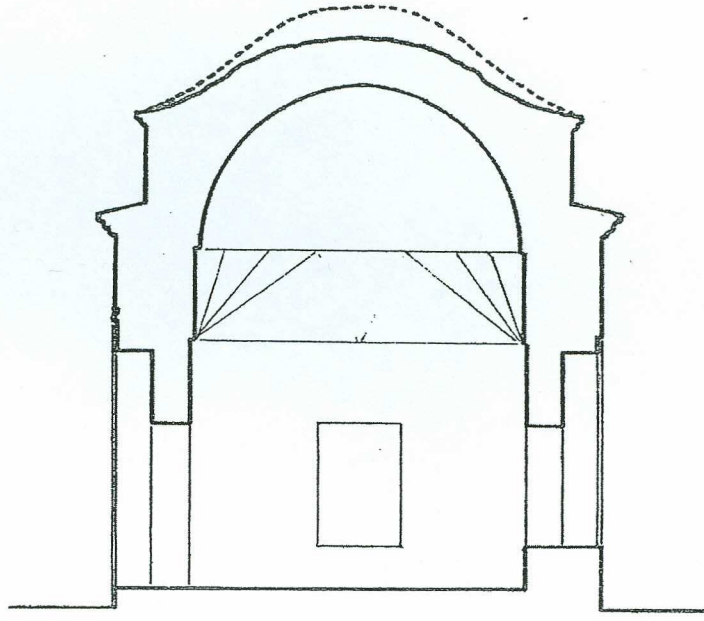
RESİM 14: Edirne-Uzunköprü-Kıkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Camii, planı.

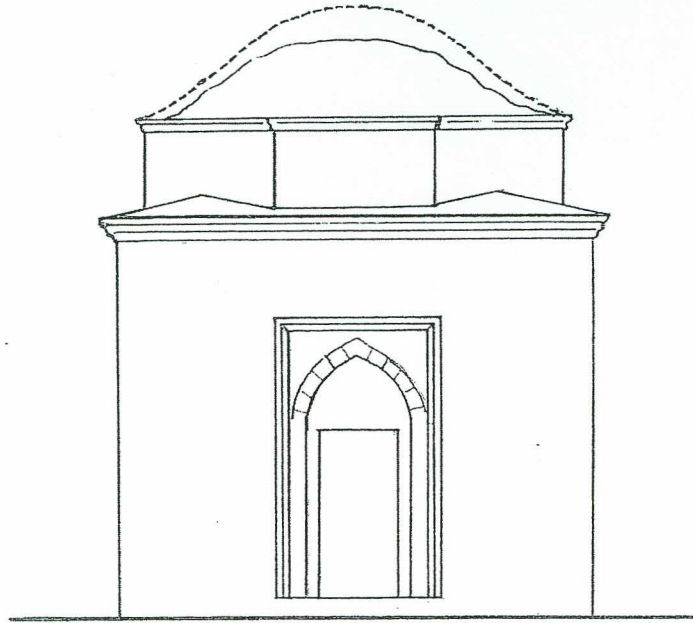
RESİM 15: Edirne-Uzunköprü-Kıkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Camii, A- A kesiti.

RESİM 16: Edirne-Uzunköprü-Kıkkavak Köyü Gazi Turhan Türbesi, planı.

RESİM 17: Edirne-Uzunköprü-Kıkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Türbesi, kesiti.

RESİM 18: Edirne-Uzunköprü-Kıkkavak Köyü Gazi Turhan Türbesi, cephe çizimi.